

Wanneer de deelnemers stevig op hun eigen klankmelodie staan, kun je variëren. Bijvoorbeeld: alle deelnemers die het eerste woord zingen als eerste, daarna de deelnemers die het volgende woord zingen, daarna de volgende etc. Deelnemers kunnen in groepjes een hele melodie bij elkaar leggen in hun eigen variatie in snelheid en nadruk en dat presenteren aan de hele groep. Doelstelling: wat doet het geluid met de tijd, wat doet de tijd met het geluid?

Als deze improvisatie te complex is, herhaal dan de improvisatie-oefening bij 4b.

Zingen 6) Verbinding leggen met Taizé-repertoire.

Afhankelijk van de resterende tijd is het mooi om af te sluiten met repertoire dat de deelnemers mogelijk al kennen: liederen uit Taizé, een moderne vorm van kloosterleven.

Ubi caritas
Bless the Lord my soul (psalm 103)

Begeleider zingt een lied naar keuze en nodigt de deelnemers uit om mee te zingen. Als dit lied goed vertrouwd is, kan de begeleider de deelnemers uitnodigen om te neuriën of te improviseren op de melodie van het lied terwijl enkele stemmen de melodie door blijven zingen.

Achtergrondinfo:

Veel Taizéliederen zijn liederen op psalmteksten of Bijbelse teksten. De opbouw van een Taizéviering is een aangepaste vorm van een getijdengebed, bedoeld om dit gebed toegankelijk te maken voor een groot internationaal gezelschap.

Taizéliederen zijn vaak in het Latijn of andere talen dan je eigen taal (zingen in het Engels) en dat blijkt geen obstakel te zijn voor de beleving van het lied.

Taizéliederen zijn bedoeld om te 'herkauwen': de betekenis kan zich openen en dieper doordringen door herhaald te zingen.

Extra muziekvoorbeelden

Gregoriaans in combinatie met moderne muziek: <https://www.youtube.com/watch?v=pYPFkjrkdno&list=PL63EB68EF937D665D&index=15>

Dale Summer, 'Return To The Light' – elektronische muziek in combinatie met gregoriaans.]

<https://www.youtube.com/watch?v=P8r-iSDxOLU> The Hilliard Ensemble, in combinatie met tenorsaxofoon (CD Officium)

BRONNEN

In deze workshop worden enkele liederen voorgesteld. Vanwege de auteursrechten die op sommige liederen rusten volstaan we hier met opname van de auteursrechtenvrije liederen en verwijzen we voor de andere liederen naar de bronnen.

Dit zijn:

ZINGEN 1: Psalm 67a uit Maria Toevlucht, Zundert > uit: Liedboek 2013
ZINGEN 2: Deus, in adiutorium meum intende > bijgevoegd
ZINGEN 3: Kyrie eleison > uit: GvL 804a
ZINGEN 4: Attende Dominum > uit: GvL 844
ZINGEN 5: Ubi caritas > bijgevoegd
ZINGEN 6: Ubi caritas en Bless the Lord > bijgevoegd (lees wel auteursrechtenbepaling op: https://www.taize.fr/nl_article850.html)

Liedboek 2013

Is te bestellen bij: Boekencentrum / VBK Media bv
Postbus 13288 3507 LG Utrecht
Telefoon Algemeen: 088 7002600
E-mail Algemeen: liedboek@vbkmedia.nl

Gezangen voor liturgie (GvL)

GvL is te bestellen bij de boekhandel met ISBN nummer: 978 90 304 1026 3 of online bij Bol.com.

GvL en Liedboek zijn in de meeste kerken beschikbaar en zijn daar wellicht voor een dag/avond te lenen.

COLOFON

Uitgave

Stichting DEZINNEN Den Haag
Juliana van Stolberglaan 154, 2595 CL Den Haag
www.dezinnen.nl en info@dezinnen.nl
© stichting DEZINNEN, Den Haag

Voorbereiding, testen

Marian Geurtsen, www.mariangeurtsen.nl

Projectgroep

Elizabeth Boddens Hosang, Marian Geurtsen, Marjo Krijn, Marlies Roelofs, Theo Wierema.

Dank

Deze productie is tot stand gekomen met ondersteuning vanuit KNR, Verus, PKN, Studentenpastoraat e.a. Met speciale dank aan de Adelbertabdij te Egmond-binnen en haar Abt Gerard Mathijssen en de groep kloosterweekend van de Christus Triumfatorkerk in Den Haag.

Bestellen

Deze infokatern 'Spiritualiteit van het Gregoriaans' vormt samen met de brochure 'Kloosterleven', de bijbehorende Short Story, en een korte handleiding de leermodule 'Kloosterleven; gemeenschappelijk leven met de grondtonen van het bestaan'.

Deze leermodule is tegen kostprijs (€ 5,95) en verzendkosten in hardcopy verkrijgbaar bij DEZINNEN en is vanaf juli als PDF gratis te downloaden via de website van DEZINNEN.

Kloosterleven

Deze leermodule is tot stand gekomen in het kader van het deelproject 'Kloosters in West-Europa' van DEZINNEN dat deel uitmaakt van het EU ERASMUS project 'Sakralraume als Europäische Erinnerungsorte'; een project van 10 participanten uit 7 EU-landen (2015 – 2017).

WORKSHOP SPIRITUALITEIT VAN HET GREGORIAANS Marian Geurtsen

Toelichting en voorbereiding

Doelstelling

Voor beginnende deelnemers aan kloosterweekends kan het psalmen zingen in het getijdengebed vreemdend werken: het valt tegen dat de monniken of zusters zo weinig muzikaal zingen. Of de muzikale taal is zo ver verwijderd van de manier waarop in parochies en gemeenten gezongen wordt, dat de deelnemers geen aansluiting vinden. In deze workshop ontdekken de deelnemers dat het bij het zingen in het klooster niet gaat om de schoonheid van de muziek, maar om het op je in laten werken van de teksten door ze te reciteren op een muzikale toon of reciteertoon. Door zelf te zingen, maken de deelnemers kennis met de beperkingen en mogelijkheden van deze manier van zingen, waardoor ze beter begrijpen wat een kloosterling beleeft. Door meer begrip en eigen ervaring beleven de deelnemers iets van de openheid naar ruimte en tijd van de wijze van zingen in het klooster. Informatie over het gregoriaans is niet de doelstelling van deze workshop. Waar nodig wordt gedoseerd achtergrondinformatie gegeven om het beleven te optimaliseren.

Inhoud

In veel kloosters bestaat het hoofdrepertoire van het getijden uit psalmen zingen, en sinds de liturgische hervormingen van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) in de Nederlandse taal. Hiertoe zijn door de IWVL (Intermonasteriële Werkgroep voor Liturgie) de Latijnse (gregoriaanse) gezangen vernederlandst. Niet alleen is hiervoor veel tekst vertaald, maar ook zijn nieuwe psalmodieën (melodieën om psalmen op te zingen) gecomponeerd die het mogelijk maken om in de landstaal de psalmen te zingen zoals het past binnen de monastieke traditie. Deze Nederlandse muzikale traditie is geënt op de gregoriaanse wijze van reciterend zingen. Om die wijze van psalmzingen te begrijpen en aan te voelen, is het goed om iets van de traditie van het gregoriaans te proeven.

Begeleider

Kerkmusicus of muzikaal begaafde groepsbegeleider, pastor of predikant.

Duur van de workshop

Afhankelijk van hoeveel tijd er beschikbaar is. Minimale aanbevolen tijdsduur is drie kwartier. De workshop bevat genoeg materiaal voor zo'n vijf kwartier tot anderhalf uur.

Locatie

Bij voorkeur in een kloosterkerk of kloosterkapel. Anders zo mogelijk een gewone kerk of kapel.

Werkvormen

- luistervoorbeelden beluisteren
- zingen uit muziekbladen
- toelichting door de begeleider
- zangimprovisatie met eenvoudige middelen

Hulpmiddelen

Voldoende muziekbladen met de gezangen voor alle deelnemers (lees m.b.t. het gebruik en kopiëren van muziekbladen de informatie onder bronnen op pag 4). Muziekdrager met muziekfragmenten van verschillende gregoriaanse gezangen (zie voorbeelden in de handleiding: alle te vinden op internet)
Handleiding voor de begeleider

Opbouw programma

I. Bij binnenkomst staat muziek aan

Een fragment gregoriaans, bijvoorbeeld muziekvoorbeeld 1: <https://www.youtube.com/watch?v=KDJtBh3LGJg&index=8&list=RDA1yPaQqOnEY> (7' – korter laten horen kan)

Reconstructie van een oude (8e eeuws / 10e eeuws) Romeinse Kyrie eleison (Ensemble Organum o.l.v. Marcel Perès)

Achtergrondinfo voor de begeleider

Dit fragment is wat meer experimenteel van uitvoeringswijze dan het gregoriaans dat in katholieke kerken door schola's gezongen wordt. De gemiddelde gregoriaanse schola in een parochiekerk zingt vaak volgens een 19e eeuwse uitvoeringspraktijk die intussen door beter wetenschappelijke inzichten achterhaald is. Aangezien veel gregoriaanse scholae bestaan uit mannen die het gregoriaans 'nog van vroeger' kennen, is het lastig om een bestaande verouderde uitvoeringspraktijk te veranderen. Volgens de nieuwere inzichten is het oorspronkelijke muzikale idioom van het gregoriaans verwant aan byzantijnse vormen van zingen en mogelijk ook arabische vormen van zingen. Kwarttonen en versieringen zoals trillers waren onderdeel van het zingen, hoewel ze niet genoteerd worden.

II. Introductie (begeleider vertelt)

Gregoriaans is een muzikale taal die stamt uit ongeveer de 6e tot 12e eeuw. Volgens de traditie is het gregoriaans bedacht, gecomponeerd, door paus Gregorius de Grote – rond 600 A.D. maar dit is legende. Van oorsprong gaat het over teksten zingen, op verhoogde toon zeggen. Door te zingen, creëer je afstand en schep je tegelijkertijd ruimte om de tekst op een andere manier tot je te laten spreken. (het helpt als de begeleider een paar zinnen op toon reciteert, om te laten horen wat er gebeurt)

Beeld: voorkant van de muziekbladen voor de deelnemers. In de eerste eeuwen werden melodieën alleen mondeling overgeleverd. Het notenschrift is pas later ontstaan. In eerste ontwikkeling door tekens boven de tekst te zetten: neumen (in het beeld zijn dit de krabbels onder en boven de notenbalk). Later heeft men deze krabbels iets meer vastgelegd door er lijnen tussen te plaatsen: de notenbalk. De uitvinding van de notenbalk en de vierkante muziknoten wordt toegeschreven aan Guido van Arezzo (991-1033).

Deze afbeelding is een alleluia uit het moderne Graduale Triplex: een notatie waarin notenbalk en neumenschrift gecombineerd worden, om zoveel mogelijk informatie beschikbaar te maken voor hedendaagse zangers.

III. Zingen

Zingen 1) Psalm 67a uit Nieuw Liedboek. Zingen en Bidden

Een Nederlandse psalm uit de traditie van Abdij Maria Toevlucht; op psalmvertaling naar de NBV. (2 antifonen / 2 psalmtonen: voor de tijd na epifanie en de tijd na pinksteren)

De begeleider zingt voor; daarna worden de deelnemers uitgenodigd om mee te zingen.

Toelichting

Eigen aan reciterend zingen, zoals ook het gregoriaans, is dat er geen maatsoort en geen ritme is.

Er bestaat geen ritme in het gregoriaans, de tekst geeft zelf het tempo aan. Ritme, snelheid, soepelheid en beweging worden afgeleid van de tekst. Dit maakt ook dat het lastig is om als groep (monniken, monialen) goed samen te zingen – dat zullen de deelnemers ervaren hebben. Je kunt er heel lang op oefenen om het toch muzikaal gelijk te krijgen, zoals nu de standaard is bij kunstmuziek. Of je kunt het gelijk zingen relativeren en zeggen dat het in de getijden om andere dingen gaat. Over God zoeken – in psalmteksten en bijbelteksten, want in de Bijbel heeft God zich geopenbaard. Dezelfde psalm kan aangepast worden aan de tijd van het jaar en de liturgische context door te variëren in de antifonen en in de psalmtonen.

Zingen 2) Deus in adiutorium meum

Het eerste stuk gregoriaans is een openingsvers. Hiermee openen in principe alle getijdendiensten in het klooster, behalve de metten of de eerste getijden van de dag (daar is een apart openingsvers voor Domine, labia mea aperies: Et os meum annuntiabit laudem tuam. Psalm 51, 17).

De begeleider zingt het voor en nodigt de deelnemers uit om mee te zingen.

Deze melodie is een eenvoudige reciteertoon, een gewone zondagse toon. (= reciterend, weinig melodie)

Deus, in adiutorium meum intende – God, kom mij te hulp.

Domine, ad adiuvandum me festina – Heer, haast U mij te helpen.

Uit Ps 70,2 (Vulgaatvertaling: Psalm 69,2)

Begeleider laat de deelnemers eerst meezingen om de melodie te pakken te krijgen en de schroom te overwinnen. Daarna is het goed om aandacht te besteden aan woordaccent en te proberen dit woordaccent in de melodie hoorbaar te maken. Dit kan door verlenging van de toon, door extra nadruk, door 'ernaartoe te zingen'.

Variaties om te laten zingen of alleen te laten horen: Muziekvoorbeeld 2: openingsvers van Monteverdi's Mariavesper.

<https://www.youtube.com/watch?v=SzwZQBYS77o> (La Capella Reial de Catalunya en Padua Centre for Ancient Music Chorus olv Jordi Savall)

De gezongen melodie is een zuivere reciteertoon. Door deze te omspelen met instrumentale muziek wordt het een boeiend en feestelijk gezang. Deze vesper is niet geschreven voor in een klooster, maar voor aan het hof.

Muziekvoorbeeld 3:

<https://www.youtube.com/watch?v=jfiu9VFCxoI> 0'58" = vespers van de zondag. Dit is een iets complexere reciteertoon is voor feestdagen.

Zingen 3) Kyrie eleison

Het gregoriaans staat bekend om de melismatische lijnen: het zingen van lange melodieën op een enkele lettergreep. In deze twee kyriegezangen is dat hoorbaar.

Begeleider zingt de eerste kyrielitanie voor en nodigt de deelnemers uit om mee te zingen.

Begeleider laat de deelnemers eerst meezingen om de melodie te pakken te krijgen. Daarna is het goed om aandacht te besteden aan woordaccent en te proberen dit woordaccent in de melodie hoorbaar te maken. Dit kan door verlenging van de toon, door extra nadruk, door 'ernaartoe te zingen'.

Eenvoudige kyrielitanie voor de weekdays (Gezangen voor Liturgie 804a) en

Achtergrondinfo:

melismatische melodie = melodie waarbij op één lettergreep een bewegende melodie klinkt

syllabische melodie = een melodie waarbij op iedere lettergreep een toon klinkt. Veel hymnen (en liederen in het protestants liedboek) kennen syllabische melodieën.

Als er tijd is voor een tweede kyrielitanie, maak een keuze uit

→ Kyrie uit de missa pro defunctis (GvL 806) of

→ Kyrie voor de zondagen door het jaar (GvL 804)

Zingen 4) Een hymne of lied: Attende Domine (kan eventueel overgeslagen worden, dan meteen naar 5)

Een iets complexer gezang bestaat uit verzen en responsen.

De hymne Attende Domine is bestemd voor de veertigdagentijd.

In een andere tijd van het jaar kan een ander gezang gekozen worden, zoals

Rorate caeli in Advent (GvL 843 – relatief jong gregoriaans = 17e eeuws)

Begeleider zingt eerst de respons voor van de hymne en nodigt de deelnemers uit om mee te zingen. Als dit goed vertrouwd is, kan de begeleider eventueel verzen voorzingen terwijl de groep alleen de respons meezingt. Of de begeleider leert de groep ook de verzen te zingen.

Achtergrondinfo

De hymne Attende Domine is bestemd voor de veertigdagentijd.

Tekst: 10e eeuwse Mozarabische liturgie. Melodie: waarschijnlijk minder oud. Mogelijk laat-Gregoriaans; oudste bron is 17e eeuws

Muziekvoorbeeld 4:

<https://www.youtube.com/watch?v=-RpddZd1ypQ> (Attende Domine, mooi muzikaal gezongen door een vrouw alleen)

Extra info: kunnen alleen mannen gregoriaans zingen? In de middeleeuwen was het vrouwen verboden te zingen in een kerk, waar ook mannen kwamen. Vrouwen

zongen wel in vrouwenkloosters. Dus gregoriaans werd ook door vrouwen gezongen. Tegenwoordig bestaan er vrouwenschola's en mannenschola's. Dat er nog steeds weinig gemengd gezongen wordt, is vanwege de es-thetiek en een hang naar authentieke uitvoering. Beide geen redenen om niet gemengd te zingen wanneer de spiritualiteit van het zingen voorop staat.

4b) Improvisatie-oefening

Het is niet bekend hoe de overgang van eenstemmig gregoriaans naar meerstemmig is verlopen. Waarschijnlijk heeft in de middeleeuwen improvisatie en rol gespeeld en is vanuit improvisatie meerstemmigheid ontstaan. Deze improvisatie-oefening is bedoeld om kennis te maken met wat klank en samen kan doen in een akoestische ruimte. Deze oefening werkt het beste wanneer de groep zich beperkt tot de respons en niet de verzen meezingt. Doelstelling: wat doet het geluid met de ruimte, wat doet de ruimte met het geluid?

Afhankelijk van de grootte van de groep blijft alleen de begeleider de melodie van het respons herhalend doorzingen, of kiest de begeleider een of twee deelnemers uit om samen de hoofdmelodie te versterken.

Instructie aan de deelnemers: zing mee en pik een willekeurige toon uit de melodie om op stil te blijven 'hangen'. Deze toon blijf je zingen, inclusief de vocaal die erbij hoort. Zo ontstaat een cluster van klank.

Wanneer het cluster goed staat, kun je variëren. Bijvoorbeeld: deelnemers zingen samen de respons, zoals genoteerd. Gaan daarna naar hun 'staande klank' terwijl de begeleider de verzen van het gezang zingt. Iedere keer bij de respons sluiten de deelnemers weer aan bij de melodie.

Zingen 5) Nog een hymne of psalm: Ubi caritas

Deze oude hymne voor Witte Donderdag is een mooie om daarna de overgang te maken naar de Taizémelodie van Ubi caritas.

Begeleider zingt eerst de respons voor van de hymne en nodigt de deelnemers uit om mee te zingen. Als dit goed vertrouwd is, kan de begeleider eventueel verzen voorzingen terwijl de groep alleen de respons meezingt. Of de begeleider leert de groep ook de verzen te zingen.

5b) Improvisatie-oefening (voor gevorderde groep)

Zie 4b voor de toelichting. Bij deze oefening ontstaat er geen cluster, maar eerder een kakofonie van geluid met de verschillende toonhoogtes die er al in de melodie zitten en zeker als iedereen werkelijk gaat experimenteren met versnellen en langzamer zingen. Doelstelling: wat doet het geluid met de tijd, wat doet de tijd met het geluid?

Instructie aan de deelnemers: zing mee en pik een willekeurig woord, een frase of melodiegroepje uit en experimenteer daarmee. Je kunt het stukje herhalen, extreem langzaam maken of juist versnellen, een woord erbij nemen of een lettergreep weglaten.